

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

3

ISSN 1801-1578 (elektronická verze)
ISSN 1801-6871 (tištěná verze)

vydání 3 / ročník 2007 / 28. 2. 2007

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Bulletin obsahuje shrnutí poznatků výzkumu CES VŠEM za rok 2006 v oblasti konvergence, růstu a institucionální kvality publikovaných v samostatných studiích. S jejich obsahem seznámí série seminářů ČSE pořádaných v březnu 2007.

Národohospodářská poptávka a makroekonomická rovnováha

V. Spěváček (strana 1)

Přímé zahraniční investice: makroekonomické souvislosti

E. Zamrazilová (strana 2)

Reálná a nominální konvergence české ekonomiky

R. Vintrová (strana 3)

Nominální konvergence v České republice

V. Žďárek (strana 4)

Institucionální kvalita a regulace

L. Gregorová, M. Žák (strana 5)

Podmínky podnikání v ČR v mezinárodním srovnání

V. Šmejkal (strana 6)

Národohospodářská poptávka a makroekonomická rovnováha

Pro českou ekonomiku je ve struktuře poptávky ve srovnání s vyspělými zeměmi charakteristický relativně vysoký podíl veřejné spotřeby, zahraničního obchodu a investic. Některé segmenty poptávky jako soukromá spotřeba mají stabilnější vývoj, zatímco jiné jako zásoby či investice do fixního kapitálu jsou více těkavé. Zahraniční obchod je kromě vnitřních faktorů silně ovlivněn vývojem ve světě a v zemích hlavních obchodních partnerů. Rozdílný ekonomický růst zemí lze do značné míry vysvětlit změnami ve vývoji hlavních komponent poptávky.

Příspěvek hlavních složek poptávky k růstu HDP v letech 1996–2005 v členění na příspěvek domácí poptávky a vliv zahraničního sektoru ukazuje silný vliv domácí konečné poptávky (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) v roce 1996 a v letech 2000–2003. Výrazně pozitivní vliv zahraničního obchodu se projevil v letech 2004 a 2005, kdy se začala zlepšovat obchodní bilance. V roce 2005 se stala poprvé v historii ČR bilance zahraničního obchodu ve zboží a službách přebytková, což vedlo k velmi vysokému kladnému příspěvku zahraničního obchodu k růstu HDP (65 % růstu HDP).

Za klíčové faktory ovlivňující růst **soukromé spotřeby** je možné považovat výši a vývoj reálných disponibilních důchodů domácností, měnící se sklon ke spotřebě a úsporám, hodnotu majetku domácností, vývoj spotřebitelských úvěrů, ale i demografické a psychologické faktory či národní a regionální rozdíly. Určitou úlohu hrají i očekávání spotřebitelů. Nelze proto konstruovat jednoduchý model, který by byl schopen úplně objasnit a kvantifikovat vliv jednotlivých faktorů.

Dlouhodobě došlo v ČR k výrazně rychlejšímu růstu soukromé spotřeby před růstem disponibilních důchodů domácností. V letech 1996–2005 činilo průměrné roční reálné tempo růstu spotřeby domácností 2,9 %, zatímco reálný růst disponibilních důchodů domácností byl pouze 1,8 %. To se projevilo ve značném snížení míry úspor domácností. V posledních letech růst spotřeby ovlivňují i půjčky domácností. V letech 2002–2006 průměrný roční růst úvěrů poskytnutých domácnostem dosahoval 30,9 %. Složitou otázkou je, jak a nakolik se rostoucí majetek domácností projevuje v růstu soukromé spotřeby. Tak zvaný efekt z bohatství (wealth effect) je pokládán ve vyspělých stabilizovaných západních ekonomikách za významný.

Tempo růstu **investic** podléhá značným výkyvům. Vzhledem k asynchronnímu průběhu hospodářského cyklu v jednotlivých zemích se výkyvy v tempu růstu investic vyskytují v rozdílných obdobích. Míra investic měla v České republice dlouhodobě klesající tendenci. V mezinárodním srovnání je míra investic v České republice (26 % v roce 2005) stále vyšší než ve vyspělých zemích EU, kde se pohybuje v průměru kolem 20 %. Nejvyšší podíl na investicích má v České republice zpracovatelský průmysl, doprava a spoje, nemovitosti a obchod.

Makroekonomická rovnováha se jeví jako významná podmínka trvalého růstu a tvorby nových pracovních míst. Přispívá k pozitivním očekáváním, usnadňuje strukturální změny a příliv přímých zahraničních investic, vede k lepšímu fungování finančního sektoru a nízkými úrokovými sazbami i snazším přístupem k finančním prostředkům posiluje soukromé investice. Hospodářská politika by proto měla kromě podpory růstu usilovat o vytváření stabilního makroekonomického prostředí.

Metodologickým východiskem zkoumání makroekonomické rovnováhy je systém národních účtů, především pak makroekonomické identity národního účetnictví, které vyjadřují základní vztahy v národním hospodářství. Klíčové jsou identity vyjadřující vztah mezi HDP (domácí nabídka) a jeho užitím a rovnice vztahu mezi úsporami, investicemi a saldem běžného účtu. Tyto rovnice umožňují dvojitý pohled na makroekonomickou rovnováhu. V obou případech je možné spojovat vnitřní a vnější nerovnováhu a odhalovat základní zdroje této nerovnováhy.

Vývoj domácí tvorby a domácího užití HDP v České republice, jehož výsledkem je saldo zahraničního obchodu se zbožím a službami, ukazuje, že celkový deficit zahraničního obchodu ve zboží a službách kulminoval v letech 1996 a 1997, kdy dosáhl téměř 100 mld. Kč. V dalších letech se pohyboval na výrazně nižší úrovni a v roce 2005 se poprvé v historii dostal do kladných hodnot. Přitom záporné saldo vznikalo pouze u bilance zboží. Bilance služeb byla přebytková a částečně kompenzovala schodek zbožové bilance. Pozitivní přínos zahraničního obchodu v oblasti služeb byl relativně vysoký v letech 1995–2001 a snižoval se v následujících letech.

Analýza **vztahu úspor a investic** umožňuje úplnější pohled na makroekonomickou rovnováhu, protože bere v úvahu vliv prvotního i druhotného rozdělení národního důchodu (saldá prvotních důchodů a běžných transferů ve vztahu k zahraničí). Mezera mezi národními úsporami a investicemi, která se projevuje jako deficit běžného účtu platební bilance, byla v případě České republiky až do roku 2005 záporná. Deficit běžného účtu činil v letech 1995–2005 v průměru 4,8 % HDP. V roce 2005 se dostal na relativně velmi nízkou úroveň 2,1 % HDP. Příčinou deficitu běžného účtu je nižší míra hrubých národních úspor ve vztahu k míře investic. U obou měř dlouhodobě převažovala tendence k jejich poklesu.

Silný pokles míry úspor zaznamenaly domácnosti. To, spolu s růstem investic, vedlo ke stále nižší schopnosti tohoto sektoru financovat potřeby ostatních sektorů. K tomu přistoupila až do roku 2003 celkově klesající tvorba úspor ve vládním sektoru a jeho poměrně značné investiční potřeby, což vedlo k vysokému deficitu veřejných financí v letech 1998–2003, který byl financován z úspor ostatních sektorů (prakticky z úspor domácností). Silně zlepšující tendenci v tvorbě úspor bylo možné zaznamenat u sektoru nefinančních podniků, což souvisí s oživením ekonomiky v letech 2000–2005, s umírněným růstem mezd ve vztahu k produktivitě práce a nižším daňovým břemenem. To umožňovalo ve stále větší míře financovat investice z vlastních úspor.

Mezinárodní srovnání s vybranými tranzitivními ekonomikami ukazuje, že problém udržení makroekonomické rovnováhy je vážným problémem prakticky všech přechodových ekonomik. Deficity běžného účtu platební bilance byly v letech 2001–2005 velmi vysoké v Maďarsku (v ročním průměru 7,2 % HDP) a na Slovensku (v průměru 5,8 % HDP). Slovinsko má dlouhodobě velmi nízký deficit. Od roku 2001 můžeme hovořit o nízkém deficitu i v případě Polska. České republice se podařilo výrazněji snížit schodek až v roce 2005, když v předchozích pěti letech činil průměrně ročně 5,6 %. Vnější nerovnováha je ve středoevropských zemích do značné míry spojena s relativně vysokými schodky veřejných financí.

Přímé zahraniční investice: makroekonomické souvislosti

Fenomén **přímých zahraničních investic** (PZI) ovlivnil vývoj české ekonomiky v mnoha rovinách a stejně jako v ostatních hostitelských ekonomikách měl i v ČR příliv PZI na domácí ekonomiku řadu různorodých dopadů. Kumulativně do ČR připlynuly do konce roku 2005 PZI v hodnotě celkem 54,7 mld. USD (cca 1685 mld. CZK). Příliv PZI do ČR byl v mezinárodním kontextu relativně vysoký. **Zásoba PZI** ke konci roku 2005 byla proto v relaci k HDP téměř stejně vysoká jako v Maďarsku (48 % a 50 % HDP), zatímco Polsko a Slovensko mají zásobu podstatně nižší (přibližně 30 % HDP). Obdobně dle analýz UNCTAD byl příliv PZI do ČR v posledních letech nadproporcionální vzhledem k podílu země na světovém HDP – česká ekonomika získávala více než třikrát vyšší hodnotu PZI oproti podílu země na globálním HDP.

V souvislosti s masivním přílivem PZI stoupá v české ekonomice po roce 2000 velmi rychle **penetrace podniků pod zahraniční kontrolou**. Pro rok 2005 lze odhadnout, že podniky pod zahraniční kontrolou vytvářely minimálně čtvrtinu českého HDP. V sektoru velkých a středních nefinančních podniků vytvářely firmy pod zahraniční kontrolou 43 % přidané hodnoty. Mimořádně vysoká je penetrace zahraničního kapitálu ve zpracovatelském průmyslu a bankovníctví. Podniky pod zahraniční kontrolou v roce 2005 zaměstnávaly 49 % zaměstnanců zpracovatelského průmyslu, vytvářely 63 % přidané hodnoty a 71 % zisku.

Ačkoli nelze přesně vymezit přínos sektoru firem pod zahraniční kontrolou pro **hospodářský růst**, je velmi pravděpodobné, že tento sektor k rychlé hospodářské dynamice posledních let významně přispěl. Přírůstky hrubé přidané hodnoty podniků pod zahraniční kontrolou jsou podstatně vyšší než přírůstky ostatních sektorů a jejich podíl na přírůstku produkce je nadproporcionální jejich podílu na celkové přidané hodnotě. Odvětvím, které má pro růst HDP klíčový význam, je zpracovatelský průmysl, kde právě podniky pod zahraniční kontrolou vytvářejí dvě třetiny přidané hodnoty.

Kromě vlivu na proces tvorby produktu má vysoká penetrace PZI rostoucí vliv i na **procesy rozdělování a užití**. Díky rostoucí penetraci PZI v ekonomice se postupně zvyšuje objem produktu, který se v domácí ekonomice sice vytváří, ale není ve vlastnictví jejich rezidentů. Během poslední dekády postupně stoupl rozdíl mezi hrubým domácím produktem a hrubým národním důchodem až na přibližně 5 % hrubého domácího produktu. Přibližně 2 % HDP přítom z ekonomiky přímo odplývají formou dividend.

Rizikem vysoké penetrace podniků pod zahraniční kontrolou v ekonomice je tzv. **dualita ekonomiky**, spočívající v zaostávání výkonosti segmentu čistě domácích firem za firmami pod zahraniční kontrolou. V tomto smyslu je faktorem zásadního významu **technologický transfer**. Aktuální údaje naznačují stále vysokou výkonnostní mezeru mezi domácím a zahraničním sektorem v českém průmyslu; přidaná hodnota na pracovníka je u firem pod zahraniční kontrolou přibližně o polovinu vyšší než v sektoru domácích soukromých firem. Celkově data svědčí o tom, že dualita se již dále neprohlubuje, ale sblížení produktivity je jen pozvolné a odvětvově diferencované. V současné době lze proto jakožto důležitou prioritu hospodářské politiky vymezit realizaci přenosu potenciálních pozitivních efektů přímých zahraničních investic do sektoru domácích firem,

což záleží především na schopnosti těchto firem aplikovat moderní technologie a navazovat kooperační vazby s firmami pod zahraniční kontrolou.

Parametrem zásadního významu pro schopnost země realizovat **pozitivní efekty plynoucí z PZI** je pružný trh práce a úroveň vzdělání a kvality pracovní síly. Český **trh práce** ale v současné době představuje jednu z hlavních makroekonomických slabín celé ekonomiky. To, že český trh práce je nepružný a značná část pracovní síly nemá pro potřeby moderní tržní ekonomiky dostatečné vybavení, odkryli v průběhu restrukturalizace české ekonomiky právě zahraniční investoři. V regionálním pohledu je tento fakt potvrzen paradoxem, že regiony s vysokým přílivem PZI mají vyšší nabídku pracovních míst než regiony s přílivem slabým, nicméně nemají nižší nezaměstnanost. Rozpor mezi tím, že PZI nepůsobí na nezaměstnanost, ale působí na nabídku práce, je celkem snadno objasnitelný tím, že i při vysoké nezaměstnanosti v regionu často zahraniční investoři, mající zájem nabírat nové pracovníky, nenaleznou na trhu práce adekvátní zájemce. Tento nesoulad ukazuje na **strukturální problémy trhu práce**. To, že je česká pracovní síla málo profesně i regionálně mobilní, pravděpodobně představuje určitou brzdu technologického transferu.

Zahraníční investoři se v posledním desetiletí zasloužili o převážně nedluhové zaplňování vysoké mezery mezi **investicemi a úsporami** v české ekonomice. Obdobně jako v dalších hostitelských ekonomikách, došlo i v ČR k výraznému strukturálnímu efektu PZI nejen na finanční, ale posléze i na **běžný účet platební bilance**. Nejprve se projevilo pozitivní vliv exportně orientovaných PZI na obchodní bilanci, kde je dokumentovatelný především vliv na strojírenský obchod. Strojírenství (jehož obchodní přebytek v roce 2005 dosáhl 218 mld. Kč) je hlavním nositelem exportní výkonnosti i dosažení aktivní obchodní bilance v posledních dvou letech. Podniky pod zahraniční kontrolou mají na hrubé přidané hodnotě ve strojírenství podíl přibližně dvoutřetinový, v klíčovém automobilovém průmyslu (s aktivem 146 mld. Kč) dosahuje tento podíl téměř 90 %.

S několikaletým zpožděním se projevil silný efekt tlaku výdajů spojených s předchozím přílivem PZI (reinvestic, dividend, úroků) na bilanci výnosů. Hlavní část záporného salda bilance výnosů je proto v posledních letech vytvářena v oblasti přímých investic. **Bilance výnosů** se stala hlavní deficitní položkou běžného účtu a současně i jeho položkou s největším objemovým významem. Struktura běžného účtu není zatím příliš riziková - na devizových trzích nevznikají tlaky na zahraniční financování deficitu, protože značnou část vytvářeného zisku investoři dosud reinvetovali. V souvislosti s přechodem stále rostoucího rozsahu PZI do třetí fáze životního cyklu se ale zvyšuje tendence od reinvestic k **repatriacím zisku**. Průměrná míra reinvestic činila v letech 1998 – 2005 64 % s tendencí k poklesu na mírně nadpoloviční podíl v závěru období. V kombinaci s rostoucí výnosností a ziskovostí investic lze proto v následujících letech očekávat rostoucí odliv dividend, jehož růst může být rychlejší než zlepšování obchodní bilance. V oblasti **vnější nerovnováhy** proto z titulu vysoké penetrace PZI v české ekonomice vzniká určitý rizikový prostor.

Reálná a nominální konvergence české ekonomiky

Překlenutí mezery v ekonomické úrovni k vyspělým zemím Unie je záležitostí dlouhodobou. Z postkomunistických nových členských zemí se jen Slovinsko a Česká republika nacházejí ve střední třetině žebříčku ekonomické úrovně zemí EU-27, ostatní jsou ve třetině poslední. V přibližování cenové a mzdové úrovně ČR zaostává za vyspělými zeměmi více, než by odpovídalo mezeře v ekonomické úrovni.

V české ekonomice probíhala reálná konvergence v 90. letech s několika výkyvy. K výraznému zužování mezery v ekonomické úrovni dochází až v současné dekádě v souvislosti se vstupem do EU a navazujícím mohutným přílivem zahraničních investic.

Zásadní restrukturalizace výroby byla v ČR (podobně jako na Slovensku) naléhavější než v jiných zemích středoevropského regionu, neboť ekonomika bývalého Československa byla silněji zatížena jednostrannou orientací na těžký průmysl, sloužící převážně potřebám bývalého sovětského bloku. Při přechodu k tržní ekonomice po transformační krizi počátkem 90. let přestavba výrobní základny nepostupovala dostatečně rychle, opožďovaly se systémové změny. Nakupené a odkládané problémy vyústily ve 2. polovině 90. let do recese, jejíž vlekllost byla dána neadekvátní reakcí hospodářské politiky při předávkované restrikci domácí poptávky. V relaci k vyspělým zemím EU tak ve druhé polovině 90. let probíhal **proces divergence**.

Teprve v přípravě **na vstup do EU** při výrazných pobídkách pro příliv zahraničních investic, a zejména pak bezprostředně po vstupu, se situace změnila. **Struktura ekonomiky se začala rychle přizpůsobovat** ke změně domácí i zahraniční poptávce. Pasivní obchodní bilance přešla do aktiva, což je v rámci nových členských zemí ojedinělý jev. Zahraniční obchod výrazně přispíval k ekonomickému růstu. V současné dekádě patří česká ekonomika **k nejrychleji konvergujícím** ve středoevropském regionu.

Mezi roky 2000 a 2006 se HDP na obyvatele v paritě kupního standardu (PPS) přiblížil k EU-15 z úrovně 59 % na 70 % a v relaci k EU-25 z 65 % na 76 %. V žebříčku zemí EU-27 předstihla ČR podle dosažené ekonomické úrovně Portugalsko a Maltu a zařadila se na 17. místo v pořadí.

Akcelerace konvergenčního procesu v období 2001-2006 byla ovlivněna jak výrazným předstihem v tempech růstu HDP na obyvatele, tak i zlepšováním směnných relací. Vykazovaný předstih temp růstu HDP na obyvatele před průměrem EU-25 činil 2,6 p.b. Tento ukazatel, měřený v domácích stálých cenách, zachycuje **růst objemu HDP**, nevypovídá však o ocenění jeho směňované části v zahraničním obchodě. Dlouhodobé zlepšování směnných relací, dané rychlejším růstem cen vývozu než dovozu, vyjadřuje **vzestup kvalitativních parametrů**.

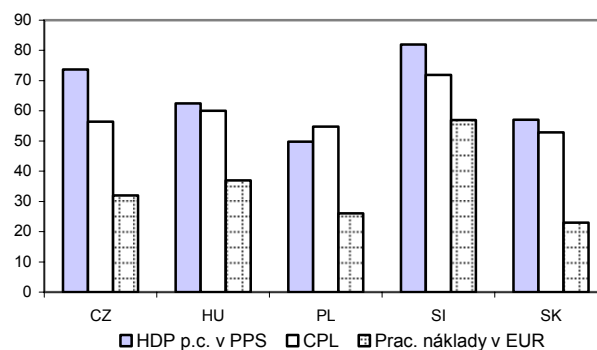
V ČR se směnné relace (terms of trade, T/T) v dlouhodobém vývoji výrazně zlepšovaly, zatímco v ostatních zemích regionu byl jejich vývoj opačný. Mezi roky 1995 a 2005 se T/T v ČR zlepšily o 11 %, zatímco v Maďarsku, v Polsku a na Slovensku činilo jejich zhoršení 2 až 6 %. Za pětileté období 2001-2005 se index T/T v ČR zvýšil o 5 %, v ostatních jmenovaných zemích stagnoval nebo se zvýšil méně, na Slovensku přetrvával pokles.

Změny směnných relací jsou zachyceny v alternativním ukazateli **reálného hrubého domácího důchodu** (RHDD), který se v ČR **vyvíjel podstatně příznivěji než**

HDP. Zatímco podle temp růstu HDP nepatří ČR v současnosti k nejrychleji rostoucím zemím, podle temp růstu RHDD se mezi tyto země ve středoevropském regionu zařazuje. V období 2001-2005 činila tempa růstu RHDD na obyvatele v ČR v ročním průměru 4,4 %, tj. stejně jako na Slovensku a jen o něco méně než v nejrychleji rostoucím Maďarsku. Předstih v tempech růstu RHDD nad HDP činil v uváděném období 0,7 p.b., v ostatních zemích byl buď nižší nebo záporný (na Slovensku).

Šíře mezery k vyspělým zemím EU je v jednotlivých charakteristikách reálné a nominální konvergence různá. V ČR dosáhl v roce 2005 HDP na obyvatele v PPS 74 % úrovně EU-25, relativní cenová úroveň (comparative price level, CPL) však dosahovala jen 56 % a úroveň pracovních nákladů na zaměstnance (v kurzovém přepočtu) činila pouze 32 %. Relace ekonomické a cenové úrovně v ostatních zemích EU-5 byly mnohem vyrovnanější.

HDP na obyvatele v PPS, CPL a pracovní náklady na osobu v EU-5, rok 2005 (EU-25 = 100)¹⁾

¹⁾ Pracovní náklady = průměrné hrubé měsíční mzdy, příspěvky zaměstnavatelů na sociální pojištění a další vedlejší pracovní náklady podle náhrad na zaměstnance v eurech.

Pramen: Eurostat, National Accounts, Structural Indicators, cit. 12. 1. 2007; vlastní výpočty.

Regresní analýza vztahu mezi HDP p.c. v PPS a cenovou i mzdovou úrovní vykazuje v EU-25 těsnou závislost. **V ČR se však CPL i úroveň mezd výrazně odchylojí od teoretických hodnot směrem dolů.** CPL se mezi roky 2000 a 2005 přiblížila k EU-25 ze 46 % na 56 %, a to zpevňováním kurzu CZK. Míra inflace (HICP) 1,8 % v ročním průměru byla pod úrovní eurozóny (2,2 %) a k přibližování nepřispívala. Důsledkem mírné inflace jsou nízké úrokové míry.

Předčasný přechod ke společné měně by znamenal **zdrazení poskytovaných úvěrů** a zpomalení ekonomického růstu. Po odpadnutí kurzového kanálu lze rovněž očekávat **tlaky na zvýšení inflace**. Tato specifika ČR by měla být zvažována spolu s plněním konvergenčních kritérií pro přijetí eura. Zhodnocování CZK vykazuje vzhledem k přetrvávajícímu vysokému rozdílu mezi paritou kupní síly a kurzem CZK stále vzestupnou tendenci (v letech 2001-2006 až 3,9 % ročně) a je rychlejší než v jiných zemích regionu. **Předčasně přijetí eura** by proto znamenalo zbytečně **nízké zhodnocení finančních aktiv** obyvatelstva i podniků.

Zaměření na nákladovou konkurenceschopnost, vyplývající z nízké cenové a mzdové hladiny v ČR, **podvazuje motivace k přechodu na kvalitativně založené výhody.**

Nominální konvergence v České republice

Relativní cenová úroveň České republiky je podle výsledků mezinárodních šetření (International Comparison Programme – ICP) nižší než v ostatních ekonomikách na podobném stupni ekonomické vyspělosti a je také výrazně pod průměrem zemí EU. Tato situace vytváří potenciální problémy pro přípravu na přijetí společné evropské měny, kdy bude probíhat proces přizpůsobování relativních cen, přičemž bude existovat potřeba udržovat cenovou stabilitu.

Teoretické koncepty postupují, že cenová konvergence je přirozenou součástí procesu strukturálních změn v ekonomice a doprovodným jevem konvergence reálné. Potenciální cenové tlaky budou spojeny s růstem důchodu na obyvatele a mohou vést k selektivní inflaci (sektor neobchodovatelných statků a služeb) díky působení Harrodova-Balassova-Samuelsonova efektu. Tento proces je spojen s vývojem reálné ekonomiky a může být jen velmi obtížně (ne-li vůbec) ovlivňován. Růst cen v tomto sektoru může být výsledkem nadměrného cenového vztlání neodpovídajícího růstu produktivity práce.

Jiné faktory růstu cen (srovnatelné cenové hladiny) jsou skryty v procesu deregulace administrativních cen, daňových změnách (např. i díky procesu harmonizace). Postupný růst cen povede k přímému nebo nepřímému tlaku na výrobní náklady podniků (růst cen používaných vstupů, růst mzdových nákladů atd.) a bude nutit k vyšší produktivitě ty podniky, které budou chtít i nadále obstát v konkurenci.

Provedené srovnání cenové a ekonomické úrovně ukazuje na rozdíly mezi oběma veličinami v případě řady zemí EU. Výrazné negativní odchylky skutečné cenové úrovně od teoretické cenové úrovně jsou nejen v případě české ekonomiky (např. v relaci EU-15 = 100), ale i v případě některých zemí EU-15 (Irsko, Nizozemsko, Rakousko). V těchto případech přetrvávají poměrně dlouhou dobu. Na straně druhé jsou země s vyšší srovnatelnou cenovou úrovní než ekonomickou (Dánsko, Finsko, Německo, Portugalsko či Švédsko).

Srovnání v případě srovnatelných cenových úrovní na úrovni HDP je nedostatečné, pokud si uvědomíme, z jakých složek se HDP skládá (v agregátu se tak snadno skrývají velké rozdíly). Z našeho pohledu je významné, že na jedné straně jsou to položky obchodovatelné, na straně druhé neobchodovatelné. Právě jejich existence a relativně velká váha v případě transformujících se ekonomik ovlivňuje celkovou srovnatelnou úroveň pro HDP.

Logickým krokem v další části analýzy je proto srovnání dílčích cenových úrovní vůči průměru zemí EU-15 a vybrané referenční ekonomice (Německo). Pro **země EU-5** (Visegrádská skupina a Slovinsko) se ukazuje, že relativní cenové úrovně jsou velmi podobné (mimo Slovinska) a i jejich struktura je do značné míry ovlivněna deformacemi z minulosti, které doposud nebyly korigovány (problém relativních cen). Vývoj podle údajů z šetření za léta 1999 a 2002 a podle provedeného odhadu za rok 2005 ukazují na výraznou cenovou konvergenci.

Nejvýraznější rozdíly podle údajů za rok 2002 v případě údajů domácností na konečnou spotřebu přetrvávají u různých typů služeb (zdravotnictví, vzdělání), v případě bydlení (přibližně třetinová úroveň vůči průměru EU-15), potraviny již většinou přesáhly 50% úroveň (v rámci dílčích položek však existují rozdíly mezi zeměmi). Na druhé straně jsou položky s relativně vysokou cenovou

úrovní (oděvy, dopravní prostředky, telekomunikace). Velmi problematické jsou údaje za spotřebu vlády (přibližně třetinová), která je však ovlivněna způsobem výpočtu. V rámci hrubé tvorby kapitálu jsou položky s cenovou úrovní blízkou průměru EU-15 (stroje a zařízení), v případě staveb jsou difference stále výrazné (úroveň mezi 40–50 % EU-15).

Pro srovnání, jak vypadá proces cenové konvergence v případě vybraných členů EU-15, jsme se zaměřili na analýzu srovnatelných cenových úrovní v případě chudších zemí EU (Portugalsko, Řecko a Španělsko) a při vstupu relativně chudšího Irsku. I zde jsou vidět relativně výrazné rozdíly oproti průměru EU-15 a v řadě případů dílčích cenových úrovní nejsou výrazné difference oproti cenovým úrovním zemí EU-4 (především v chudším Portugalsku), přestože jejich ekonomická úroveň je buď téměř shodná nebo vyšší.

Podrobná analýza vývoje srovnatelných cenových úrovní v České republice byla provedena v relaci k Německu. I zde je vidět pokrok v cenové konvergenci mezi léty šetření ICP 1993–2002 (resp. podle odhadu pro rok 2005). Zatímco v roce 1993 srovnatelná cenová úroveň v ČR pro HDP byla přibližně 26 %, odhad pro rok 2005 činí necelých 54 %. I zde existují výrazné difference (přitom je nutno mít na paměti, že jednotlivá šetření nejsou plně srovnatelná z důvodu metodologických změn mezi jednotlivými šetřeními) v případě služeb a regulovaných položek (např. vzdělání z původních 13 % se zvýšilo na 28 %), v roce 2005 v případě telekomunikací (99 %) a oděvů a obuvi (97 %) jsou cenové úrovně již téměř vyrovnané.

Vyšší růst domácích cen (a tedy domácí cenové hladiny) plynoucí z nápravy relativních cen v ČR než v ostatních zemích vede k posilování reálného měnového kurzu a zdražování domácích exportovaných statků na trzích v zahraničí. Bude-li vývozní strategie postavena na využívání cenové výhody, není dlouhodoběji udržitelná. Tomuto vývoji je možné čelit důrazem na kvalitativní stránky (kvalitativní konkurenční výhoda) a přechodem k produkci technologicky náročnějších statků.

Protože pro nominální konvergenci je důležitý i pohyb **měnového kurzu**, pokusili jsme se kvantifikovat jeho vývoj pro nejbližší období. Na základě naší provedených odhadů elasticit vývoje cenové hladiny je vzhledem k vývoji reálného produktu (HDP) možné určit i očekávaný pohyb reálného měnového kurzu v následujícím období, a to v rozmezí 2,0–2,5 % ročně (při předpokladu předstihu růstu HDP v ČR oproti EU-15 o 2 p.b. ročně). Pokud by však kurzový kanál odpadl, existence pouze cenového kanálu by při postupném přibližování cenové a ekonomické úrovně v české ekonomice mohla vést k výrazným cenovým tlakům, resp. k tlaku na přizpůsobování cenové úrovně úrovni evropské.

Jak dlouho bude proces cenové konvergence trvat, není v současné době možné přesně odhadnout. Existuje totiž mnoho důvodů (především rozdílu mezi obchodovatelnými a neobchodovatelnými statky), jak ukazují zkušenosti méně vyspělých zemí. Mimo cenového a kurzového kanálu totiž působí i autonomní (spontánní) faktory. Hlavními determinantami budou vývoj reálného důchodu, reálných příjmů a produktivity práce v české ekonomice v relaci k ostatním zemím. Jde však přibližně o období několika příštích desetiletí.

Institucionální kvalita a regulace

Formulováním souhrnného indexu institucionální kvality a navazujícími aplikacemi získaných dat za soubor zemí EU-25 byly postaveny základy dalšímu výzkumu v oblasti kvality správy. Za základní východisko pro další prohloubení analýzy chápání vlivu jednotlivých složek indexu se nabízí podrobnější sledování jednotlivých dílčích složek s tím, že vycházíme z námi již dříve přijatých závěrů o existenci čtyř různých typů kapitalistické ekonomiky fungující v rámci evropského kontinentu. Země EU-15, rozdělené podle těchto modelů na ekonomiky anglosaského typu, sociálně demokratické ekonomiky sever-ského typu, ekonomiky kontinentální a ekonomiky středomořské, mají různé institucionální charakteristiky a v rámci těchto charakteristik je možno pohlížet na dynamiku změn v zemích nově přistupujících do EU. Na základě provedené shlukové analýzy jsme dospěli k prvnímu dílčímu závěru týkajícímu se souhrnného hodnocení institucionálního přizpůsobení nových členských zemí s tím, že žádná z těchto zemí nedosahuje úrovně typů anglosaského či severského, ke kontinentálnímu modelu se řadí ekonomiky Malty, Slovinska, Estonska a Kypru. Ostatní transformační ekonomiky jsou v oblasti institucionální kvality podobné spíše ekonomikám středomořským a to včetně ČR.

Při hodnocení kvality regulační zátěže jsme se zaměřili na oblast institucionální kvality a to ze dvou pohledů. Tím prvním je samotná kvalita regulačních aktů, hodnocená jako kvalita regulace, tím druhým je kvalita regulačního prostředí, kterou vyjadřujeme kvalitou byrokracie. V teoretické rovině se zabýváme jak ekonomickým pohledem na byrokracii, tak teoretickými aspekty regulace. V pohledu na roli byrokracie se dostáváme od Weberova pojetí, přes pojetí školy veřejné volby reprezentované Niskanenem až k poznání existence byrokratického selhání, které se snažíme vysvětlit koncepcí **modelu zastupování**, řešící vztah mezi politiky a byrokraty. Ve výkladu teorie regulace je jako klíčový moment zdůrazněno Stiglerovo pojetí řešení otázky Komu svědčí regulace?: regulace se děje ve prospěch regulovaného. Současné pojetí regulace pak stále více a více zdůrazňuje význam institucionálního rámce, v němž regulace probíhá. Výsledkem následného propojení regulace a byrokracie je formulace souvislostí mezi byrokracií a regulací.

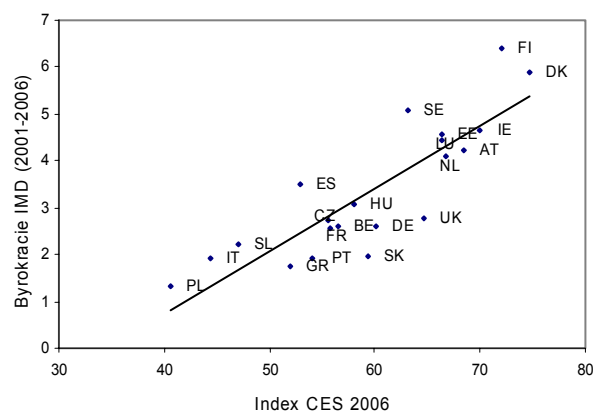
Data použitá k analýze zahrnují celou škálu pramenů, které jsou v podkladových materiálech uvedeny a obšírně komentovány. Na základě těchto údajů je v první řadě charakterizována celková kvalita regulace podle metodologie Světové banky. V hodnocení v intervalu (-2,5;2,5) se země EU-25 pohybují v rozmezí od 0,82 (Polsko) do 1,79 (Lucembursko), což svědčí o skutečnosti, že rozdíly v kvalitě regulace nejsou výrazné. ČR (1,09) je však pod průměrem nejen EU-25, ale i pod průměrem EU-10 na (dvacátém místě). Detailnější srovnání poskytuje pohled na regulaci zprostředkovaný pohledem na tzv. pět principů správné regulace: proporcionalita, odpovědnost, konzistence, transparentnost a cílovost. Sledování vývoje naplňování těchto principů ukazuje na nutnost rozlišit, jak které principy působí. Jde o to, že součástí transformačních procesů v postkomunistických zemích byla výrazná deregulace, která se však nedotkla všech pěti principů, ale pouze principu proporcionality a konzistence. V těchto oblastech jsou země EU-10 srovnatelné se zeměmi EU-15. U zbývajících principů se transformační procesy výrazně neprojeví. Je to způsobeno skutečností, že odpovědnost, transparentnost a cílovost je možno popsat

v modelu zastupování, kde dominantní roli hraje informační asymetrie a z ní vyplývající možnost morálního hazardu. V těchto oblastech výrazně dominují země EU-15, země s vyšší institucionální kvalitou. Jako dílčí závěr je zkonstruován původní **Index regulační kvality CES**, hodnotící a srovnávající souhrnnou i regulační kvalitu v letech 2002 a 2006, sestavený ze známých přístupů. Z porovnání v rámci souboru EU-25 vyplývá skutečnost, že kvalita regulace se mezi sledovanými lety příliš nezměnila.

Při hodnocení **kvality byrokracie** využíváme poznání, že z aplikace modelu zastupování vyplývá fakt, že (ne)kvalita byrokracie může výrazným způsobem ovlivňovat kvalitu regulace a regulačního prostředí. V celkovém hodnocení kvality byrokracie jsou použity materiály IMD a byrokracie je hodnocena souhrnným indexem za období 2001 – 2006.

Výsledky hodnocení kvality byrokracie vedou k možnosti rozdělit jednotlivé země do několika skupin podle typů kapitalismu. Do první patří Finsko, Dánsko a Švédsko – jednoznačně země severského modelu. Druhou skupinu tvoří země buď inklinující k severskému či anglosaskému modelu – ovšem s výjimkou Velké Británie. Jedná se o Irsko, Lucembursko, Rakousko a Nizozemsko. Ostatní země můžeme rovněž rozdělit do dvou skupin. V té lépe hodnocené jsou kromě již zmíněné Velké Británie Španělsko, Maďarsko, Česká republika, Německo, Řecko, Belgie a Francie, což vytváří zajímavou směsici zemí středoevropského modelu se zeměmi, které by rády v tomto modelu zakotvily. Poslední skupinu tvoří země jihoevropského modelu kapitalismu: Itálie, Portugalsko, Řecko a ze zemí EU-10 Slovinsko. Následující obrázek znázorňuje vztah kvality byrokracie s indexem regulační kvality CES.

Vztah byrokracie a regulační kvality

Poznámka: Korelační koeficient činí 0,85.

Pramen: IMD (2001-2006), World Bank (2006), vlastní úpravy.

Těsná závislost mezi kvalitou regulace a byrokracií naznačuje, že existence špatného regulačního prostředí může být charakterizována i byrokratickou zátěží. Vztah může být vysvětlen i opačnou kauzalitou, nekvalitní regulace podporuje růst byrokratické zátěže.

Neméně důležitá je analýza dynamiky změn v regulační a byrokratické zátěži a jejího vztahu k ekonomické svobodě a konkurenceschopnosti. To vytváří dobrý předpoklad k dalšímu zkoumání nastíněných problémů v rámci celkové institucionální kvality.

Podmínky podnikání v ČR v mezinárodním srovnání

Analýza podmínek podnikání vychází z metodiky **Světové banky** (dále SB), která v rámci projektu **Doing Business** hodnotí 175 zemí světa (z toho 22 zemí EU) podle 10 hledisek podstatných pro rozvoj podnikání: podmínky zahájení podnikání, udělování (stavebních) povolení, regulace zaměstnávání, registrace vlastnictví (nemovitosti), získávání úvěru, ochrana investorů (akcionářů), platby daní, zahraničně obchodní operace, vymahatelnost smluv a ukončení podnikání. Hodnocení zemí je založeno na srovnání právních předpisů, délky a nákladnosti soudních a správních procedur. Tyto výsledky jsou za ČR doplněny analýzou z dalších zdrojů: předpisů hmotného i procesního práva, výsledků dalších mezinárodních i domácích anket a srovnání.

Podle hodnocení SB je možno vyjádřit pozici ČR dle kvality dílčích podmínek podnikání takto:

Podmínky podnikání ČR, světové pořadí 2005/06

Hodnocené kritérium	Pořadí ČR '06	Pořadí ČR '05	Změna 05/06
Získávání úvěru	21	19	- 2
Zahraněční obchod	41	39	- 2
Regulace zaměstnání	45	44	- 1
Vynutitelnost smluv	57	55	- 2
Registrace vlastnictví	58	55	- 3
Zahájení podnikání	74	85	+ 11
Ochrana investorů	83	81	- 2
Získávání povolení	110	110	+ 1
Placení daní	110	104	- 6
Ukončení podnikání	113	110	- 3
Celkové hodnocení	52	50	- 2

Pramen: World Bank 2006.

Nejhorší výsledky vykazuje ČR v podmínkách ukončení podnikání (zejména jeho časové náročnosti a s tím úzce související také nízké míry návratnosti), dále v podmínkách udělování (stavebních) povolení (především v počtu procedur a navazující časové náročnosti) a platby daní (vinou časové náročnosti). V těchto třech ukazatelích zaujímá ČR ve světovém srovnání místo až ve druhé stovce a v meziročním srovnání si mírně pohoršila. Tyto nepříznivé charakteristiky zatěžují již zahájení podnikatelských aktivit a na druhou stranu uvolnění stávajících zdrojů pro nové a tedy efektivnější využití, odvádějí podnikatele od efektivního konkurenčního boje k plnění byrokratických povinností a frustrují je nevstřícností a nekompetentností úřadů.

Na úrovni dílčích složek ukazatelů podmínek podnikání je za nepříznivou nutno považovat i úroveň informační otevřenosti v rámci ochrany investorů, úpravu podmínek samotného zahájení podnikání, dále časovou náročnost registrace vlastnictví, náklady přijímání pracovníků a rovněž časovou náročnost vynutitelnosti smluv. Tato negativa se projevují ve větší možnosti zneužití svěřených prostředků pro osobní prospěch, zpomalení převodu vlastnictví a tím zvyšování transakčních nákladů pro zúčastněné subjekty, v nižší míře zaměstnanosti zejména nízkopříjmových a problémových skupin pracovníků a v neposlední řadě v nízké důvěře podnikatelů v ochranu zákonných práv a řádné fungování institucí, které ji zajišťují, což je může samotné svádět k obcházení zákona.

Z hlediska dílčích charakteristik podmínek podnikání je v ČR ve většině případů nejhůře hodnocena zejména časová náročnost stanovených regulačních procedur

(spíše než nákladová zátěž, která se zvyšuje až zdlouhavostí správních a soudních řízení).

Zjednodušení, zpřehlednění a zrychlení regulace, tj. především právních předpisů a procedur, je i požadavkem domácích podnikatelů. Následující výčet je sestupným pořadím nejaktuálnějších problémů českého podnikatelského prostředí, jak ho ukázaly **výsledky průzkumu CES-VŠEM** z října-listopadu 2006: 1) Časté změny daňových předpisů, metodických stanovisek a formulářů, 2) délka soudního řízení, 3) rozsah a složitost daňových předpisů, 4) složitá a nestabilní právní úprava podnikání, 5) neefektivní potírání korupce a netransparentního lobbingu v politice, 6) příliš štědrý a málo kontrolovaný sociální systém, který nemotivuje k odpovědnosti za vlastní obživu, 7) vysoké bankovní poplatky, 8) nepředvídatelnosti soudních rozhodnutí, 9) nekvalitní výkon a osobní neodpovědnost úředníků státní a veřejné správy, 10) bující korupce a s ní související hospodářská kriminalita.

Kritické vyznění hodnocení SB tak koresponduje s názory českých podnikatelů. Podmínky placení daní, zdlouhavost soudních řízení, nestabilita a nepřehlednost právního řádu a celkově nekvalitní výkon státní moci, v prvé řadě výkonné a soudní, mají nepochybně paralely v nejhůře hodnocených podmínkách podnikání podle SB.

Zákonný rámec, zejména v oblasti správy daní, ale i v oblastech správního dozoru a soudního rozhodování, je společným, a pohlédneme-li na data a výsledky anket minulých let, i trvalým terčem kritiky jak podnikatelů, tak i domácích a zahraničních expertů. Mimo to je patrné, že vedle nedostatků v obsahu předpisů hmotného a procesního práva, které byly základem hodnocení SB, čeští podnikatelé ve svých hodnoceních zdůrazňují nízkou kvalitu tvorby a výkonu regulace podnikání danou problematickým stavem české politiky, soudnictví a státní správy.

ČR tak vykazuje nedostatky charakteristické pro nedostatečně rozvinuté země kontinentální, franko-německé právní tradice, v nichž se snoubí formálně a procedurálně nadměrná regulace s nízkou kvalitou jejího výkonu. Pro ně je typická nadměrně formalizovaná, procedurálně obtížná a často se měnící (a tudíž nestabilní a nepřehledná) právní úprava základních institutů regulace podnikání, navíc neefektivně a nepředvídatelně aplikovaná státní a soudní mocí. Výraznější zlepšení českého podnikatelského prostředí tedy vyžaduje především účinné reformy státní správy a soudnictví a samozřejmě i prokonkurenčně zaměřenou hospodářskou politiku vlády.

Za **pozitivní signály posledního období**, které by mohly výrazně zlepšit kvalitu domácího podnikatelského prostředí, a to i z pohledu expertů SB, je třeba považovat rekonstrukci úpadkového a stavebního práva. Nový insolventní zákon, účinný od 1. 7. 2007, a nový stavební zákon, účinný již od začátku roku 2007, reagují na neúnosnou zdlouhavost a neefektivitu dosavadního konkursního, resp. stavebního řízení, které odsouvaly ČR do druhé stovky světového pořadí SB. V oblasti daní sice dochází k postupnému snižování daňového břemene podnikatelů, radikální zjednodušení daňové soustavy je prozatím jen předmětem kontroverzních návrhů nynější vládní koalice.